

Giganci Nauki

<https://gigancinauki.pl/gn/biogramy/84110,Dembinski-Henryk.html>
2022-10-05, 13:32

Dembiński Henryk

DEMBIŃSKI Henryk (16 I 1791, Strzałków, Kieleccyzna – 13 VI 1864, Paryż), generał, wynalazca. Syn Ignacego, chorążego krakowskiego, posła na Sejm Czteroletni, współtwórcy Konstytucji 3 Maja, prześladowanego przez władze rosyjskie (było to powodem tułaczki D. we wczesnym dzieciństwie) i Marianny z Moszyńskich, córki kasztelana lubelskiego.

Początki wykształcenia uzyskał w domu pod kierunkiem emigranta francuskiego P. Bouchera, który uratował mu życie podczas pożaru w Sędziejowicach. Od 1799 mieszkał w Krakowie, gdzie ukończył gimnazjum. W 1806–09 studiował w wojskowej Akad. Inżynierii w Wiedniu. W 1809, podczas wojny polsko-austriackiej, wstąpił do wojska Księstwa Warszawskiego, nie przyjął stopnia oficerskiego, zaciągając się jako szeregowiec do 5. pułku strzelców konnych. W 1810 awansował na podoficera, a w 1811 na porucznika. Uczestniczył w kampanii 1812, za męstwo wykazane w bitwie pod Smoleńskiem został mianowany kapitanem osobiście przez Napoleona I. Odznaczył się w bitwie pod Lipskiem (1813), za co otrzymał franuską Legię Honorową.

Po upadku Napoleona osiadł na roli w Sędziejowicach, starając się gospodarować według naukowych zasad Thaera. W 1822 dorobił się na dzierżawie loterii w Wolnym Mieście Krakowie, został posłem na sejm i w 1825 wniósł ważną poprawkę do ustawy o Towarzystwie Kredytowym Ziemskim, przyczyniając się do wzrostu zaufania do tej instytucji. Był rzecznikiem zamiany pańszczyzny na czynsz. Konflikt z opozycyjną partią kaliszzan zniechęcił go do udziału w życiu publicznym.

Po wybuchu powstania listopadowego 1830–31 organizował straż bezpieczeństwa, następnie formował oddziały wojskowe w województwie krakowskim. Zabiegał o wciągnięcie do

powstania mas ludowych i dążenie do wyzwolenia Litwy i Rusi. Mianowany pułkownikiem i dowódcą brygady kawalerii w dywizji gen. K. Skarżyńskiego, dowodził decydującym atakiem pod Wielkim Dębem, odparł pod Kuflowem natarcie rosyjskie, ratując armię polską przed oskrzydleniem, odznaczył się podczas wyprawy na gwardie i w bitwie pod Ostrołęką, gdzie ubezpieczał akcję osłonową J. Bema. Następnie prowadził działania partyzanckie na Litwie, a potem w Białowieży, skąd przedarł się do Warszawy. Mianowany generałem dywizji, był przez pewien czas gubernatorem stolicy, potem zastępcą naczelnego wodza, wreszcie krótko naczelnym wodzem. Zraził do siebie opinię publiczną, próbując stosować bezwzględne środki ratowania sytuacji wojskowej. Podczas szturmów Warszawy dowodził obroną prawego skrzydła. Przekroczywszy z armią granicę pruską, udał się przez Kraków do Drezna, gdzie opublikował opis wyprawy na Litwę, co mu przyniosło pewien rozgłos.

Umieściwszy syna na studiach w Heidelbergu, osiadł w Strasburgu, skąd na wezwanie księcia A.J Czartoryskiego przeniósł się jesienią 1832 do Paryża. W końcu tego roku pertraktował tam z Namikiem Paszą w sprawie utworzenia stałej polskiej siły zbrojnej i osadnictwa polskiego w Turcji, oraz wykorzystania polskich oficerów do modernizacji armii tureckiej. Latem 1833 udał się z podobną misją do Egiptu; zwiedziwszy Syrię i pd. część Azji Mniejszej wysunął projekt połączenia kanałem żeglownym Morza Śródziemnego z Eufratem, a dwaj spośród towarzyszących mu oficerów (J. Szemiot i L.T. Bystrzonowski) przeprowadzili w listopadzie tego roku studia terenowe na proponowanej trasie owej drogi wodnej (D. sugerował też utworzenie w tym celu towarzystwa akcyjnego). Wzniósł w Kairze obelisk w miejscu, gdzie zginął J. Sułkowski.

Po niepowodzeniu misji, wrócił w końcu lutego 1834 do Francji, składając władzom francuskim i brytyjskim memoriały dotyczące sytuacji politycznej na Bliskim Wschodzie oraz projektu wyżej wymienionego kanału. W 1835–37 próbował utworzyć legion polski w Hiszpanii, snuł też plany zorganizowania go nad Dunajem, na Kaukazie, a także utworzenia kolonii polskiej na Cyprze. Zajmował się wówczas publicystyką polityczną na łamach czasopism

francuskich i polskich emigracyjnych. Pracował też nad wynalazkami technicznymi, wpadł m.in. na pomysł zastosowania sprężonego powietrza do napędu kolei.

Odegrał istotną rolę w wydarzeniach Wiosny Ludów, otrzymywał wówczas rozmaite propozycje objęcia dowództwa wojsk rewolucyjnych, m.in. z Włoch. W maju 1848 zorganizował we Wrocławiu zjazd delegatów z zaborów austriackiego i pruskiego, na którym omawiano sprawę utworzenia prowizorycznego rządu polskiego, następnie uczestniczył w kongresie słowiańskim w Pradze, gdzie był rzecznikiem pojednania pomiędzy pd. Słowianami i Węgrami. Po powrocie do Paryża został zaproszony przez J. Kossutha do wzięcia udziału w powstaniu węgierskim. Przybył na Węgry w końcu stycznia 1849, został mianowany feldmarszałkiem i dowódcą korpusów operujących w pn. części kraju. Popadł wszakże w konflikt z dowódcami węgierskimi, głównie z powodu rezygnacji z postulowanej przez D. wyprawy do Galicji w celu wzniesienia tam powstania i ostatecznie objął stanowisko szefa sztabu głównej kwatery, a przez krótki czas był nawet naczelnym wodzem. Podczas odwrotu znad Cisy został ranny w rękę.

Po klęsce pod Temeszwarem, schronił się w Turcji, gdzie do 1851 był internowany w Bursie, a potem w Kiutahii w Azji Mniejszej; zwolniono go wskutek interwencji dyplomacji francuskiej. Opuszczając w 1853 Turcję, złożył w ministerstwie wojny memoriał z radami na wypadek wojny z Rosją, z którym zaznajomiono się po wybuchu wojny krymskiej w czerwcu 1854. O propozycjach zawartych w tym memoriale wiemy z relacji M. Czajkowskiego (Sadyka Paszy), który był w ówczesnej Turcji generałem i osobą wpływową.

Opierając się na nich można domniemywać, że D. planował użycie broni chemicznej, może wręcz artyleryjski atak gazowy. Warto więc odnotować go jako prekursora w tej dziedzinie.

Władze tureckie nie potraktowały tego projektu poważnie.

D. powrócił do Paryża, gdzie poświęcił się głównie pracy nad wynalazkami technicznymi. Ta strona jego działalności jest

mało znana, a zasługuje na uwagę. W 1835–62 uzyskał 11 oryginalnych patentów francuskich, a 3 z tych pomysłów opatentował również w Wielkiej Brytanii; do 6 z nich zgłaszał dodatkowe uzupełnienia (często nawet kilkakrotnie). Był wynalazcą wszechstronnym, zainteresowanym przede wszystkim zastosowaniami praktycznymi, choć próbował też sił w modnych aktualnie dziedzinach, popełniając niekiedy charakterystyczne dla epoki błędy w rozumowaniu. Piec do ekonomicznego wypieku chleba (1835) był wykorzystywany przez grupę paryskich piekarzy, którzy weszli z D. w spółkę, co przynosiło mu nawet pewne dochody. Liczył też na zyski ze sposobu zabezpieczania przed rozrywaniem się butelek z winami musującymi wskutek zachodzącej w nich fermentacji (1839), próbował także zainteresować tą metodą krewnych mieszkających w Galicji.

W 1844 opatentował dyszę własnego pomysłu, w której konstrukcji wykorzystał prawo Bernoulliego, operując zmianą przekrojów, by uzyskać szybszy strumień cieczy lub gazu (m.in. sprężonego powietrza). Proponował stosowanie jej w dmuchawach wielkich pieców hutniczych, w systemach klimatyzacyjnych, wentylacyjnych i grzewczych (zbliżonych do dzisiejszego centralnego ogrzewania), w pompach (m.in. przemysłowych) i wentylatorach. W tymże roku opatentował użycie tej dyszy jako elementu składowego kotła parowego rurkowego, w celu zwiększenia ciśnienia roboczego pary, co miało umożliwić stosowanie innych paliw niż węgiel kamienny i drewno, m.in. płynnych; pomysł ten rozwinął w osobnym patencie w 1856. Omawiany system chciał też wykorzystać do napędu w żegludze (1847) oraz kolejowego i zapewne w konstrukcji udoskonalonego silnika parowego (1862), ale też do suszenia owoców i płodów rolnych (1848). Wiadomo, że wentylator systemu D. zastosowano z powodzeniem do klimatyzacji Petite Theatre w Paryżu. W 1855 opatentował sposób wytwarzania dużej ilości pary bez użycia materiałów łatwopalnych. Zajmował się też aktualnym wówczas problemem kierowania lotem balonów, proponując mocowanie ich do specjalnej, biegnącej na słupach, prowadnicy (1840). Dokumentacja wielu wynalazków D. znajduje się w Archiwum PAU w Krakowie.

PSB (B. Orłowski); SBTP (B. Orłowski); SPPT (B. Orłowski).

H. Dembiński: *Niektóre wspomnienia...*, Poznań 1860; S. Januszewski: *Wynalazczość polska kręgu Wielkiej Emigracji. Francja 1832–71*, „Raporty Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej” 1993, nr 314; A. Lewak: *Dzieje emigracji polskiej w Turcji (1831–78)*, Warszawa 1935; B. Orłowski: *Brytyjskie patenty Polaków w okresie Wielkiej Emigracji (1832–70)*, KHNiT 1989, nr 3; Sadyk Pasza (M. Czajkowski): *Moje wspomnienia o wojnie 1854 r.*, Warszawa 1962; Archiwum PAU w Krakowie: rkps 1202, 1585; Biblioteka Czartoryskich w Krakowie: rkps 5371, 5587, 5588, 5593, 5653; Biblioteka Polska w Paryżu: rkps 456.

Bolesław Orłowski

[Poprzedni](#)
[Następny](#)